

בפסק הרמב"ם שבדיעבד חל אם החרים כל נכסיו

ואם החרים אינם מוחרמים דברי רבי אליעזר. והרמב"ם בפ"י משניות כתב דהלכה כת"ק דבדיעבד מוחרמים, וגם ביד החזקה הלכות ערכין פרק ו' הלכה ב' פסק דבדיעבד מוחרמים, וצ"ב קצת דבמשנה אינו מפורש דיש שיטה החולקת על רבי אליעזר. וכתב הכסף משנה שכן משמע בהמשנה שכתב דברי רבי אליעזר ומשמע דהחכמים חולקים, וכן מבואר בתוספתא. והחזון נחום כתב דהרמב"ם סוף הלכות ערכין כתב דבין מקדיש ובין מחרים יש אותו הדין שאין להקדיש או להחרים כל נכסיו, ולכן המשנה לעיל דף כ"ג דמהקדיש את נכסיו מעלין לו תפילין הוי סתם משנה דיכול להקדיש כל נכסיו ולהרמב"ם ה"ה במחרים דחד דינא להו, וכ"כ המרכבת המשנה. והחת"ם סופר אורח חיים סי' קכ"ד כתב דדעת הרמב"ם דלר' אלעזר בן עזריה ע"כ חל, דלר"א בן עזריה הוא אזהרה שלא להפסיד ממון ומצינו דבהפקיר כל נכסיו חל ההפקר, ולר' אליעזר הוי גזל דלא חל החרם על כל נכסים ואם שייר מקצת מהני ואינו אזהרה שלא להפסיד ממון, ולר"א ב"ע אף אם שייר מקצת עשה שלא כדין דהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש ובהכרח דאין דין זה מעכב בדיעבד.

בענין אם יכול להחרים כל הצאן

מאדם ולא כל אדם וכו'. ומבואר דלא רק אם מחרים כל נכסיו אלא גם אם מחרים מין אחד לגמרי ג"כ אינו חל, והשיטה מקובצת הביא הרא"ש דכתב דמרישא דהמשנה משמע דאם החרים כל הצאן אף אם שייר בקר אינו חל וכן עבדים אף אם שייר שפחות, אבל כתב דזה א"א דדרשינן מן הבהמה ולא כל הבהמה, ובהכרח כל ששייר בהמה אף אם החרים כל הצאן חל. והחזון נחום כתב דכן ג"כ מדויק מהרמב"ם אלא שמשמע מהרמב"ם וגם מהמשנה שעכ"פ לכתחלה אין להחרים אפי' כל הצאן לבד או כל הבקר לבד, אבל אין איסור אא"כ מחרים כל הבהמות. ובספר מוצל מאש העיר דאם נאמר כן קשה למה כתב הגמ' דאין צריך לומר בהמה ולמצוא צריכותא הא צריך לומר בהמה לחלק כל מינים שבקרא, ולכא' ש"מ דאף בלא קרא כל מין ומין הוי לעצמו ולכן גם צאן ובקר הוי מין לעצמם.

והחפץ חיים בספר אהבת חסד פרק כ' בהגה חקר דהגמ' דימה הדין שלא יחרם כל נכסיו להדין של המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, וגבי חרם מצינו דאף אם אין זה חומש נכסיו מ"מ כל שהוא מין שלם אסור, וא"כ יש לחקור אם ה"ה גבי צדקה אם יש איסור ליתן לצדקה כל קרקעותיו או כל בהמותיו אף אם זה פחות מחומש נכסיו. אבל כתב דלמעשה לא מצינו דין זה בפוסקים, ובהכרח רק בהקדש דאין אדם משתמש בהם אז אין להחרים מין שלם משא"כ צדקה, אבל סיים דצ"ע בכל זה. [ואולי נאמר דהדין שלא יחרם מין שלם הוא רק לר' אליעזר דהוי גזרת הכתוב, משא"כ לר"א בן עזריה שהוא משום שיהא חס על ממון א"כ כל שאין זה חומש נכסיו מותר, אבל הרמב"ם פסק כר"א ב"ע בפרק ח' ואעפ"כ בפרק ו' הביא הדין שלא יחרם מין א' שלם, ועדיין צ"ע].

בענין המבזבז אל יבזבז יותר מחומש

באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. עיין רמב"ם פ"י משניות ריש פאה דציין הירושלמי דהא דאיתא דגמילות חסדים אין לה שיעור הני מילי בגופו, אבל בממונו יש לה שיעור שאין מחוייב לתת יותר מחומש אלא למצוה מן המובחר, והרמב"ם הביא הירושלמי דתקנת אושא שיהא מפריש אדם חומש נכסיו למצוה, וביאר הרמב"ם דצריך ליתן לעני די מחסורו ואם נותן חומש נכסיו אין לו עון. וקשה דהגמ' כאן משמע דאסור לתת יותר מחומש דאל יבזבז יותר וכמו דלא הניחו לר' ישבב לתת יותר, וכן מבואר בכתובות שהק' על מר עוקבא שנתן יותר מחומש ותי' דהני מילי מחיים. ושוב קשה דהרמב"ם משמע דמחוייב לתת חומש ואם לא יש לו עון וכאן משמע דאינו מחוייב אלא שלא יתן יותר. וכן קשה על הרמב"ם ביד חזקה דבהלכות מתנת עניים פרק ז' הלכה ה' כתב בא עני ושאל די מחסורו ואין ידו משגת נותן לו כפי השגת ידו ועין יפה נותן חומש ובינוני נותן מעשר ועין רע נותן פחות ממעשר, ומשמע גם כן שאינו מחוייב לתת חומש. והדין של אל יבזבז יותר מחומש כותב רק בהלכות ערכין פרק ח' גבי הקדש וחרמים ולא כתב כן גבי צדקה, ועיין אגרות משה יורה דעה חלק א' סי' קמ"ג שכתב דדעת הרמב"ם הוא דהדין של אל יבזבז יותר מחומש קאי רק על הקדש ולא על צדקה, וכתב שגם השו"ע לא הביאו בהלכות צדקה דסובר כהרמב"ם רק הרמ"א הביאו סי' רמ"ט, אבל קשה מהגמ' דר' ישבב וכן במר עוקבא וכמו שהק' שם.

וכמה אחרונים (הברכי יוסף סי' רמ"ט, והמעשה חושב כאן, והתורת זרעים פרק א' משנה א' פאה וכן החפץ חיים באהבת חסד פרק י"ט) חילקו בין אם העני בפניו דאז אין איסור לתת לו יותר מחומש, והא דהמבזבז הוא רק אם אין העני בפניו אלא שרצונו לבזבז נכסיו אז איכא איסור לתת יותר מחומש. ובמס' תענית גבי ר"א בן ברתותא דף כ"ד איתא דהוא נתן כ"כ לגבאי צדקה עד שלא היו רוצים לגבות ממנו. והגבורת ארי הק' הא אין לבזבז יותר מחומש, ותי' דהוי מחלוקת תנאים כאן דרק לר' אלעזר בן עזריה יש דין של המבזבז אל יבזבז יותר מחומש ולא לר' אליעזר, ור"א בן ברתותא סבר כר' אליעזר. אבל הברכי יוסף תי' ע"פ יסוד הנ"ל דשם היה עניים לפניו, אבל עדיין קשה דבפי' משניות מבואר דמחוייב לתת חומש בכה"ג ובהלכות מתנת עניים מבואר דזה עין יפה, ותי' הברכי יוסף דהרמב"ם חזר בו, ועיין באהבת חסד הנ"ל דהביא מש"כ באגרת הגר"א דעל כל רגע שאינו מפריש חומש עובר על כמה לאוין ועשין דהיינו כל שקיימי עני ומחוייב די מחסורו ורק אם נותן חומש יש פטור ואם לאו חייב משום לא תאמץ ולא תקפוץ ופתוח תפתח והעבט תעביטנו וחי אחיך עמך וכו', והגמ' מיירי דלא קיימי עניים. והא דאיתא בהלכות מתנת עניים הוא כשאין ידו משגת כל כך עיין שם באורך. ועיין שם בספר אהבת חסד עוד היתרים לבזבז יותר מחומש באופנים שונים.

בהא דאין יכול להחרים בנו בתו ועבד עברי ושדה מקנה

המחרים בנו ובתו ועבדו ושפחתו העברם ושדה מקנתו אין מוחרמים לפי שאין אדם מחרים דבר שאינו שלו. והעיר השפת אמת דלמה לא יוכל להחרים למעשה ידיהם ושדה מקנתו למה לא יכול להחרים עד היובל. ונראה לי דבאמת קשה דהמשנה קאמר דהוי סברא דאין אדם מחרים דבר שאינו שלו והגמ' לעיל דרש זה מקרא ממיעוט של בהמתו. ומשמע דהמשנה קאמר דאין יכול להחרים לעולם משום דאינו שלו, ולהחרים זכותו בזה זה ילפין מקרא דכל שאינו יכול להחרים גופו אינו יכול להחרים כלל.

בהא דכהן אין יכול להחרים

הכהנים אין מחרמים שהחרמים שלהם. ועיין תוס' ע"ב ד"ה כמאן דלא מקיש דכתב דגבי שדה אחוזה אין הטעם נכון דשם נותן לכהן שבאותו המשמר ואם הוא אינו במשמר זה א"כ אין החרם שלו, ולכן שדה אחוזה הטעם הוא משום אחוזת עולם היא להם, והטעם נצרך בשביל מטלטלים. והשיטה מקובצת הביא הרא"ש שהק' הא יש נפק"מ דעד שזכה בה יהיה הקדש והניח בצ"ע. והמעשה חושב תי' דהספר החינוך ביאר טעם החרמים משום דהוא קלל נכסיו ואין קללה חל בנכסי ישראל ולכן זכה בו השי"ת ונותן לכהנים, ואם כן אם יחזור ויטול אין זה חרם בנכסים כלל, אבל דחה תי' זה דא"א להסיק הלכה מטעמי דקרא. עוד תי' דזכיית הכהן נצרך רק אם יש טובת הנאה לבעלים אבל כל שהוא הכהן הוא זוכה מאליו ולכן אין מקום להקדש לחול.

בענין אם צריך לחלוק השדה חרם לכל המשמר

החרים שדותיו נותן לכהן שבאותו משמר. ונחלקו האחרונים אם הכוונה ליתנו לכל כהן שירצה באותו משמר או דנתחלק לכל המשמר, החסדי דוד כאן בתוספתא כתב דנותן לכל כהן שירצה באותו משמר וכן משמע בתוס' ד"ה כמאן דלא מקיש, והקדשי דוד בתמורה דף ל"ב דנתחלק לכל המשמר וכן דעת החזון איש בכורות סי' כ"ב ס"ק ו'. והשפת אמת כאן מסופק וכן מסופק הדברות משה בנדרים סי' ח' אלא שכתב דלכו"ע יכול הכהן למוכרו או לחלק כנגדו במשמר ואינו דומה לקדשים דאינו ממון שלהם, וכן הביא מהמנחת חינוך.

והתוס' בב"ק דף ק"ט ע"ב כתב דגבי גזל הגר המשמר שנותן לו הוא המשמר שבשעת הבאת הממון ולא המשמר שבשעת הגזלה, אבל העולת שלמה העיר דהתוס' כאן ד"ה כמאן דלא מקיש משמע דהמשמר הוא המשמר שבשעה שמחרים, (וכן הוא מפורש ברמב"ם), וצ"ב דאם הדין נלמד מגזל הגר למה חלוק מגזל הגר, ותי' העולת שלמה דבגזל הגר אין הממון ממון כהן עד שיתן ולכן תלוי במשמר שבשעת נתינה, משא"כ בחרם שהוא ממון כהן מיד א"כ תלוי במשמר שבשעת החרם. והחזון איש חולק וסובר דגם בשדה חרם תלוי במשמר שבשעת הנתינה וכמו גזל הגר, ונדחק בלשון הרמב"ם דמסתמא שעה שהחרים ושעה שנתן הוא אותה שעה, וכתב דגם בשדה חרם אינו ממון כהן עד שיתן דקודם זה הוא הקדש. [ונראה לי דסבר העולת שלמה דמ"מ דין ממון כהן חל עליו מיד כשהחרים].

בענין זמן התחלת יובל

שדה היוצאה לכהנים ביובל נותנה למשמר שפגע בה יובל וכו' עיין כל הסוגיא. ומהסוגיא מבואר דלרבנן דחל יובל ביום כפור אז נותן למשמר שזמנו ביום כפור, ור' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה דסבר דיובל חל בראש

השנה נותן למשמר שזמנו ראש השנה. ורש"י ויקרא פרק כ"ז פסוק כ"א כתב דמשמר שפגע בה יום כפור כרבנן, והרמב"ם הלכות ערכין פרק ד' הלכה כ"ד פסק דשדה אחוזה נותן למשמר שפגע בה ראש השנה וכו"י בנו של ריב"ב. והלחם משנה שם הק' דהרמב"ם הלכות שמטה ויובל פרק י' הלכה י"ד כתב דכיון דתקע שופר ביום כפור שדות חוזרות לבעליהן ומשמע דמיובל חל, ואיך פסק כאן דחוזר למשמר של ראש השנה. אבל המשנה למלך שם כתב דמגמ' דראש השנה דף ח' מבואר דמימרא שהביא הרמב"ם שם הלכות שמטה ויובל הוא לר"י בנו של ריב"ב, ובאמת קשה דא"כ למה כתב כאן הגמ' דחוזרת בראש השנה, וכבר הק' כן כמה אחרונים (המשנה למלך והחזון נחום והטורי אבן בראש השנה שם והעולת שלמה כאן) ותי' דהשדות פקע מהבעלים בראש השנה ואינם חוזרים לגמרי לבעלים ראשונים עד יום כפור, אבל עכ"פ מבואר דאף לר"י בנו של ריב"ב השדות חוזרים לבעליהן בתקיעת שופר ביום הכפורים והרמב"ם אזיל לשיטתו דפסק כר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה.